

Maandblad van de Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging
gevestigd te Amsterdam

Naar Vals en Susch (Graubunden)

door Piet en Rie den Dulk

Waarom we het dal van de Valserrhein hadden uitgezocht is achteraf niet meer zo goed vast te stellen. In allerlei gidsen konden we er weinig over te weten komen, behalve dat het een mooi dal moest zijn. Op een van de kaarten stond een kampeerterrein aangegeven, maar veel bijzonderheden daarover konden we ook nergens vinden. Maar juist dat gebrek aan informatie maakte ons nieuwsgierig.

Wel trok de naam ons aan. In Zwitserland en Oostenrijk zijn verscheidene 'Valser-täler', dalen waarin, in de 13e eeuw, de uitgeweken bevolking uit Wallis zich vestigde. Ze kregen die kans alleen in nog onbewoonde, meestal onherbergzame, dalen. Ondanks die vestiging behielden ze veel van hun onherbergzame karakter; ze zijn dun bevolkt gebleven en hebben een schat aan landschappelijk- en natuurschoon. Die Walliser afkomst van de bevolking is nog merkbaar, o.a. aan de bouwstijl en aan de taal: die is hier Duits en niet zoals in de omringende dalen Rhaeto-Romaans.

Verder leerde de geologische kaart ons, dat de bodem over het algemeen kalkrijk is. En dat beloofde een rijke vegetatie! Nu, wat dat betreft werd aan onze verwachtingen voldaan, en meer dan dat. Maar laten we niet op de zaken vooruit kopen.

We hadden een voorspoedige heenreis. 's-Morgens waren we nog in Den Haag en voor het avondeten stond onze tent op het kampeerterrein van Vals. Een kleiner en primitiever terrein hadden we nog niet meegemaakt, zelfs niet in Zwitserland,

waar gelukkig nog veel kleine kampeerterreintjes zijn. Maar het lag schitterend, in het ter plaatse erg smalle dal, diep beneden de weg, langs de Valserrhein.

Om ijsvogels, waterspreeuwen en grote gele kwikstaarten te zien hoefden we de tent nauwelijks te verlaten en boven ons, in een spar, kwetterden de kruisbekken.

Die mooie ligging deed ons de bezwaren op de koop toe nemen. En die waren er. Behalve de primitieve voorzieningen was dat vooral het gebrek aan zon. Pas om een uur of tien verscheen ze in het dal en om half vier was ze weer verdwenen. Verder de prijs, want een duurdere camping hebben we niet vaak aange troffen.

De eerste verkenningen in de omgeving leverden meteen al aardige vondsten op. De helling vlak achter de tent was op veel plaatsen begroeid met een sporenplant, *selaginella*, en wel in twee soorten: *Selaginella helvetica* en *S. selaginoides*. Verder stond hier een merkwaardige paardestaart. Oppervlakkig leek ze op Heermoes, maar ze was veel harder, ongeveer als Schaafstro. Ook zag de schede op ieder stengellid er bij een vergelijking met Heermoes, anders uit. Hoogstwaarschijnlijk hadden we te maken met de Ruwe paardestaart, *Equisetum trachyodon*.

De plaats Vals viel ons een beetje tegen. Wel had het oude centrum nog helemaal de sfeer van een oud alpendorp, maar in noordelijke richting was het met grote, foeilelijke, hotels uit zijn verband gerukt.

Er zijn pogingen gedaan om van dit plaatsje een kur- en toeristenplaats van allure te maken, maar als we de informaties mogen geloven, die we hierover kregen, is dat nog niet erg gelukt: de hotels staan nog grotendeels leeg.

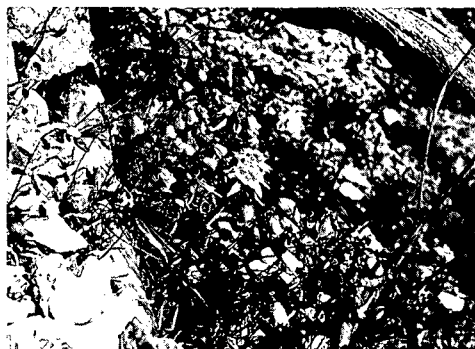
Vals is wel een ideaal uitgangspunt om te wandelen. Het ligt juist daar, waar het dal wat breder is, en waar de hellingen minder steil zijn, zodat ze veel mogelijkheden bieden om erlangs en er tegenop te lopen.

We zeiden al, dat aan onze hooggespannen natuurhistorische verwachtingen werd voldaan. Dat had dan voornamelijk betrekking op de plantengroei, al hebben we niet te klagen gehad over de vogels die we hier zagen. De leukste waarneming was zeker die van een paartje rotskruipers, dat op korte afstand keurig voor ons paradeerde, waarbij het mannetje pronkte met zijn prachtige rode jasje! Maar vooral die planten! Een van de eerste soorten, die opviel was *Saxifraga cotyledon*. Overal sierden de schitterende witte pluimen van deze soort de bergwanden. Verder was dit kalkrijke land natuurlijk rijk aan orchideeën. Daarvan viel de dieprode kleur van de 'Zwarte' nigritella (*Nigritella nigra*) wel het meeste op.

Nigritella nigra, de 'Zwarte' nigritella.

Andere orchideeën waren onder andere de Witte muggenorchis (*Leucorchis albida*), de Kleine keverorchis (*Listera ovata*) en veel Handekenskruiden, die wij determineerden als *Dactylorchis fuchsii*. Dit laatste echter onder het nodige voorbehoud. Natuurlijk vonden we het symbool van de alpen-kalkvegetatie, de Edelweiss (*Leontopodium alpinum*). Wel op een weinig romantische plaats, in een van de zijdalen, bijna in de berm van een weg. We wisten echter, dat men Edelweiss juist op zulke plekken moet zoeken. Ook in Zernetz hadden we deze plant twee jaar geleden op een soortgelijke plaats gevonden.

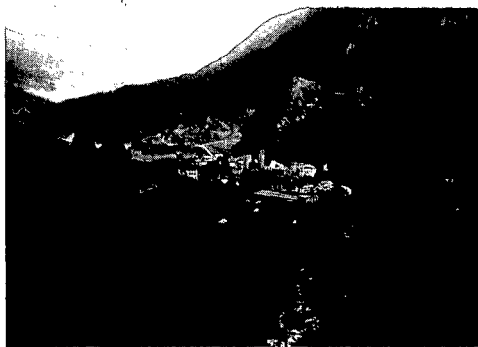

Edelweiss (*Leontopodium alpinum*) tussen *Campanula cochlearifolia*.

Een opsomming geven van alle planten, die we in en om Vals zagen, is in dit artikel onmogelijk. Onze lijst van gevonden en gedetermineerde soorten bevatte ruim 400 namen. En ze was zeker niet volledig, want aan het determineren van 'moeilijke' soorten kwamen we niet toe. Nu zegt zo'n lijst niet alles, maar een indicatie voor de rijkdom is ze wel.

Zoals in een zonarm dal verwacht mag worden, was het erg rijk aan varens. Een van de vondsten waarover we het meest enthousiast waren was de 'Rollfarn', *Cryptogramma crispa*, een erg mooi en fijn varentje, tevens een bewijs, dat hier ook gedeelten met een zure grond voorkomen.

Na een kleine twee weken in Vals te hebben doorgebracht, trokken we verder. Na enige omzwervingen besloten we te gaan naar het kampeerterrein waar we twee jaar geleden zo'n goede tijd hadden doorgebracht, dat van Susch. Dit terrein was in veel opzichten het tegengestelde van dat in Vals. Hier geen nauw dal, maar juist openheid met een ruim gezicht op het Engadin; hier zon in overvloed, want het terrein ligt op het zuiden georiënteerd. Hier achter de tent geen selaginella's, minnaars van vocht en schaduw, maar de prachtige dieprode bloemen van de Spinneweb-huislook, *Sempervivum arachnoidum*.

Susch vanaf de Flüela-weg. Op de voorgrond het kamp-terrein. Op de achtergrond het Engadin in oostelijke richting.

Susch ligt voor een natuurliefhebber ideaal. Wandelmogelijkheden zijn er te kust en te keur. Zowel het Inndal zelf, het Engadin, als de verschillende zijdalén bieden goede excursiemogelijkheden. Dan is er de Flüelapas met haar omgeving en tenslotte het Nationale Park. Nu was dat laatste voor ons niet het belangrijkste.

Hoe interessant het is, en hoe rijk flora en fauna zijn, het heeft een beetje het idee van een groot 'wildpark', waarvan in de gidsen vermeld staat op welk punt en in welke richting men zijn kijker moet richten om gemzen, herten, steenbokken of Mürmeltiere te zien. Soms is zelfs dat niet nodig en staat op het goede punt een bewaker met een kijker op statief, waar de voorbijgangers een blik in mogen

werpen om die dieren te zien. Dat neemt niet weg dat die voorlichting erg belangrijk is. Velen, die niet geleerd hebben om op de dieren om hen heen te letten, leren hier die dieren te zien en ontdekken dat de natuur veel interessants te bieden heeft, veel waaraan ze anders achteloos voorbij gaan. De educatieve waarde van dit park met zijn intensieve voorlichting mag dan ook beslist niet worden onderschat!

Het Flüelapas-gebied vonden wij een van de beste excursieterreinen. Hier is goed te zien hoe de vegetatie zich aanpast aan het nogal barre klimaat in de bergen. Beneden is nog alles bedekt met bos. Maar bij het klimmen is dit op een gegeven

Bij de Flüelapas.

ogenblik afgelopen. Wel staan er nog struiken - veelal de Arve (*Pinus cembra*) - maar ook die houden na enige tijd op. Dan zien we alleen nog dwergstruikjes van de Dwergjeneverbes (*Juniperus sibirica*) en natuurlijk van de struik die - waarom zal wel een raadsel blijven - de naam Alpenroos heeft meegekregen, maar die in werkelijkheid *Rhododendron hirsuta* is. En als we dan tenslotte helemaal geen bomen of struiken meer zien, moeten we maar eens goed naar de grond kijken. Dan zien we, dat die bedekt is met een groen tapijt, dat voor een belangrijk deel uit wilgjes bestaat. Een miniatuurgriend en, evenals onze grienden, met vele soorten er in, soorten die vaak moeilijk zijn te onderscheiden. Eén soort, een veel voorkomende, halen we er wel direct uit,

Salix reticulata, een van de dwergwilgjes.

Gentiana bavarica.

Salix reticulata. Die heeft namelijk bladen, die aan de onderkant zijn voorzien van sterk uitspringende nerven, die er haast bovenop lijken te liggen. Hier vonden we ook de wilg, waaraan haast niet meer is te zien, dat we met een 'boom' te maken hebben, en die dan ook met recht de naam *Salix herbacea* draagt. Verder determineerden we nog een stuk of vijf soorten, maar we zijn er niet zeker van dat al onze determinaties goed zijn.

We zeiden al, dat we twee jaar geleden op dezelfde plaats kampeerden. Toevallig was dat in dezelfde tijd van het jaar, namelijk de eerste twee weken van augustus, maar toen in een nogal koude en nu in een uitgesproken warme zomer. De verschillen waren enorm. In 1974 was een groot deel van het pasgebied nog met sneeuw bedekt. Zelfs werd langs de hellingen nog geskied. Langs de sneeuw was een zoom van bloeiende klokjes, de klokjes die overal de sneeuw begeleiden, de soldanella's, hier, op kalkarme grond *Soldanella pusilla*. Daar waar de sneeuw al verdwenen was, was de grond soms blauw van de vele gentianen, waarbij twee soorten opvielen: de grote klokken van de Stengellose gentiaan (hier: *Gentiana kochiana*) en de veel kleinere *G. bavarica*.

In 1976 was geen sneeuwkorrel te ontdekken. Bloeiende soldanella's vonden we niet. En ook de gentianen lieten verstek gaan, behalve de vrij algemene *Gentiana germanica*, die bovendien helemaal niet zo duidelijk aan het gebergte is gebonden. Daarentegen was het nu een weelde van gele composieten, soorten die in 1974 vermoedelijk pas veel later in het seizoen bloeiden. De meest opvallende was *Doronicum grandiflorum*, met bloemhoofdjes van ongeveer 5 cm middellijn. Een andere opvallende soort is *Hieracium intyba-ceum*, een grove havikskruid met zeer lichtgele bloemen.

Eerder kwam al ter sprake, dat een belangrijk verschil tussen Vals en Susch was, dat de grond in Vals overwegend kalkrijk en in Susch overwegend zuur is. Maar dat ging niet overal op: in en bij het Nationale Park komt ook dolomiet aan de oppervlakte. Dolomiet is het dubbelzout calcium-magnesiumcarbonaat. Velen van ons kennen het van de Munterley bij Gerolstein. Dat de verweringsproducten van dit materiaal kalkhoudend zijn hoeft geen betoog. Hier vonden we ook weer kalkvegetaties met ook weer Edelweiss en Zwarte nigritella als duidelijk kenmerkende soorten.

Ook als we wat meer op de details letten zijn er aardige verschillen te zien tussen deze vegetaties, bijvoorbeeld bij de gentianen. Afgelopen zomer vonden we in Vals en Susch zowel veel Duitse gentianen (*Gentiana germanica*) als Veldgentianen (*G. campestris*). Beide soorten lijken veel op elkaar; het duidelijkste verschil is wel dat eerstgenoemde vijf kroonslippen heeft en de ander vier. Maar hun milieu is verschillend: preferert *campestris* voedselrijke, liefst kalkhoudende grond, *germanica* vinden we op zure grond. Hetzelfde zien we bij de Stengellose gentianen. Ook hier twee soorten die veel op elkaar lijken. Beide hebben grote blauwe, haast ongesteelde klokken. Bij de ene, *Gentiana kochiana*, met groene vlekken aan de binnenkant op de kroon, die bij de andere, *Gentiana clusii*, ontbreken. En ook hier verschil in zuurgraad van de grond: *kochiana* groeit op zure en *clusii* op kalkrijke grond.

Lychnis flos-jovis, de 'Jupiter-koekoeksbloem'.

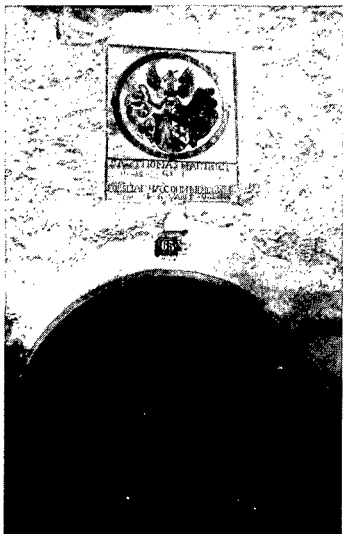
Nog een interessante vondst moeten we hier vermelden: een minder bekende koekoeksbloem, de *Lychnis flos-jovis* (letterlijk: Jupiter-koekoeksbloem). Waarom die naam is ons niet bekend. Hoewel dit een echte alpenplant is, wordt ze in de bekende 'Flora von Deutschland und seinen angrenzenden Gebieten' van Schmeil-Fitschen niet genoemd, hoewel deze flora wel het Tiroler alpengebied

behandelt. Volgens 'Unsere Alpenflora' van Landolt gaat het hier om een westelijke alpenplant. Kennelijk bereikt deze soort hier de oostelijke grens van haar verspreidingsgebied.

Dat we hier ook al in een wat zuidelijker deel van de alpen zijn, zagen we soms als we op de mussen letten. Hoewel de meeste echte huismussen waren, zagen we er soms overgangen naar de Italiaanse mus tussen. Kennelijk gaan beide soorten hier min of meer in elkaar over.

Nu we het toch over vogels hebben nog een leuke waarneming. Vlak in de buurt van het kampterrein zagen we regelmatig twee roofvogels, die we eerst niet goed konden thuisbrengen. Na enige malen vergelijken met onze vogelgidsen kwamen we tot de conclusie dat we met Wespendieven te maken hadden. Enige malen kwam één van de twee aanvliegen, vermoedelijk met een prooi in een van de poten, die hij uitgestrekt hield. De prooi zelf was te klein om te zien. Beide vogels cirkelden enige malen om elkaar heen, waarna de prooi werd overgegeven, waarbij een vogel ondersteboven onder de andere vloog. Het gebeurde te weinig om aan normale voeding van een jong te denken. Trouwens beide vogels maakten de indruk volwassen te zijn, of althans zo groot als volwassen. Is dit wellicht een symbolische voedseloverdracht? Van mannetje aan wijfje? Of van ouder aan reeds op eigen benen staand jong?

Niet altijd trokken we de bergen in. Op dagen dat we het rustiger aan wilden doen, wandelden we in het Engadin. Door de afwisseling van weiden, akkers, hekken, naaldbossen en loofhout was er een rijkdom aan plantesoorten en was de wandeling ook landschappelijk zeer afwisselend. Daarbij was het een voordeel dat we van ieder dorp uit met de trein terug konden, zodat we een vrij grote 'actie-radius' hadden. Van de vondsten in het Engadin moet in de eerste plaats worden genoemd het Linnaeusklokje, *Linnaea borealis*, dat hier op een paar plaatsen is te vinden.

Muurschildering op een huis in het Engadin.

Wat een wandeling door het dal ook aantrekkelijk maakte, waren de vele, nog op traditionele wijze beschilderde, boerderijen en andere huizen. Soms zijn hele taferelen en teksten op de gevels aangebracht. Teksten die gewoonlijk voor ons onverstaanbaar zijn, omdat ze in het rhaetoromaans zijn gesteld. Bij de boerderijen is soms wat teelt van bloemen en planten, waarbij vooral de Mannestreu, de bekende grote, blauwachtige Kruisdistel (*Eryngium alpina*), opvalt. Bezoeken we een van de kerkhoven in de buurt, dan zien we, dat ze vaak wordt gebruikt voor de beplanting van graven, evenals andere alpenplanten, vooral de Edelweiss.

Alles bij elkaar hadden we er geen spijt van, een tweede keer naar Susch te zijn geweest. We namen ons voor dit in de toekomst nog eens te herhalen, misschien in het kader van een K.N.N.V.-kamp.

Dat dit al na een jaar mogelijk zou zijn konden we toen nog niet weten. Maar nu dat wel het geval is, zullen we die gelegenheid zeker gebruiken. We hopen dat ook vele andere leden deze zomer even enthousiast zullen zijn over Graubunden, het Engadin, de Fluëlapas en Susch als wij dat waren.

Opmerking. In bovenstaand verhaal is het woord 'roofvogels' gebruikt. Het is ons bekend dat sommigen daar bezwaar tegen hebben omdat het geen 'rovers' in de ongunstige zin van het woord zijn. Wij achten dat bezwaar overtrokken. Ook andere dieren hebben soms ten onrechte een ongunstige naam (Visdiefje, Kieken-dief, Geitemelker) om van vele plantesoorten nog maar te zwijgen. Laten we die namen als 'erenamen' behouden. In het land der geuzen moet dat kunnen!

Foto's naar dia's van P. den Dulk

Adres van de schrijvers:

Waarheen?

TEXEL

Het vogeleiland

In alle jaargetijden uniek voor vogelliefhebbers en 'plantjes'-mensen.
HET trelpunt op Texel voor natuurliefhebbers is:

Hotel „Beatrix”

(H. P. Houwing) - Kamerstraat 5 - De Koog - tel. 02228 - 207 - Lid K.N.N.V.
Voor weekenders speciale arrangementen.